

Dr hab. Ewa Wólkiewicz, prof. PAN
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Al. Solidarności 105
00 – 140 Warszawa

Warszawa, 15 lutego 2022

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Marcina A. Klemenskiego
pt. "Między Piastami, Wittelsbachami a Luksemburgami. Bolko II Mały i jego księstwo
świdnicko-jaworskie (ok. 1309 – 1368)"

Książę świdnicki Bolko II Mały jako ważny uczestnik życia politycznego w skali środkowoeuropejskiej, a zarazem władca relatywnie rozległego władztwa terytorialnego na Śląsku w okresie dużej dynamiki zmian politycznych i społecznych, zasługuje niewątpliwie na szczególną uwagę historyków. Z uwagi na fakt, że jedyna dostępna biografia księcia została wydana w 1910 r., potrzeba opracowania nowej, a może nawet nowoczesnej biografii Bolka II wydawała się uzasadniona – zwłaszcza, dodajmy, monografii porządkującej nie tylko znane fakty i starsze interpretacje, ale najlepiej analizującej na szerszym tle cały czas niedostatecznie rozpoznaną praktykę i podstawy prawno-ideowe władzy książęcej na Śląsku w XIV w. w odniesieniu do najnowszych kierunków badań nad analogicznymi zagadnieniami w Europie Zachodniej¹.

Przystępując do tego zadania, mgr Marcin A. Klemenski miał już wcześniejsze doświadczenie w pracy ze źródłami śląskimi, gdyż przygotował do druku rozszerzoną wersję swojej pracy licencjackiej poświęconą księciu strzeleckiemu Albertowi². Ranga polityczna obu postaci jest jednak nieporównywalna i już samo to stanowiło dobry, acz-

¹ Wspomnieć tu choćby trzeba o studiach wydawanych w serii „Rank. Politisch-soziale Ordnungen im mittelalterlichen Europa” pod kierownictwem Jörga Peltzera oraz greifswaldzkim projekcie badawczym „Principes. Das soziale Beziehungsnetz der Reichsfürsten und die innere Struktur des Reichsfürstenstandes im Spätmittelalter” pod kierunkiem Karl-Heinza Spießa.

² M.A. Klemenski, *Albert książę strzelecki (ok. 1300-1370/71)*, Kraków 2017, por. M. Woźny, [rec] Marcin A. Klemenski: *Albert książę strzelecki (ok. 1300-1370/71)*, w: *Średniowiecze Polskie i Powszechne*, t. 9, Katowice 2017, s. 243-248.

kolwiek niestety niewykorzystany, punkt wyjścia do ukazania znaczenia Bolka II na tle jego licznych śląskich krewniaków. Przedłożona do recenzji rozprawa liczy wraz z aneksami 403 strony i składa się ze wstępu, czterech rozdziałów (1. Najbliższa rodzina Bolka II Małego; 2. Polityka zewnętrzna Bolka II Małego; 3. Polityka wewnętrzna; 4. Urzędnicy Bolka II Małego), zakończenia, aneksu obejmującego itinerarium księcia, a całość zamyka wykaz źródeł i literatury oraz dwie mapy ukazujące księstwo świdnickie w latach 1326-1346 oraz księstwo świdnicko-jaworskie w okresie 1346-1368. Struktura ta budzi dość istotne zastrzeżenia. W rozdziale drugim po dwóch partiach omawiających politykę zewnętrzną księcia w układzie chronologicznym zostały umieszczone kolejne w układzie problemowym, dla ujednoczenia przyjętego porządku niezbędne byłoby nadanie nadrzędnego tytułu dla części 2.1 i 2.2. Z kolei za nieporozumienie trzeba uznać podrozdział 3.3. Stosunek Bolka II do klasztorów i parafii oraz Żydów. Relacje władców terytorialnych ze wspólnotami żydowskimi nie miały na celu wspierania judaizmu, a protekcja książęca wobec Żydów była motywowana przede wszystkim potrzebami fiskalnymi, nie kwestiami kultu, a zatem za błędne uznać trzeba pisanie w tym kontekście o „polityce religijnej” władcy. Z powyższych względów podpunkt ten powinien być przeniesiony do części poświęconej miastom. Zbyteczne wydaje się też wyróżnianie pojedynczych podpunktów w partiach 3.4 i 3.5, których treść się z nimi niemal w całości pokrywa. Jeden z tych podtytułów jest zresztą mylący – Miasta w księstwie świdnickim, sugerując że dotyczy jedynie ośrodków znajdujących się pod władzą księcia do czasu objęcia spadku po Henryku jaworskim.

Wskazane uchybienia stanowią jednak tylko marginalny problem, jaki wiąże się z kompozycją rozprawy. Natomiast jej podstawowym niedostatkim wydaje się sam dobór treści i konstrukcja kwestionariusza badawczego. Zamieszczony we wstępie skąpy przegląd literatury przedmiotu składa się niemal w całości z enumeracji biografii książąt śląskich, w znacznej części o niezbyt ambitnych założeniach naukowych, a niektórych wręcz o charakterze popularnonaukowym czy eseistycznym (Z. Zielonka). Zabrakło tam natomiast tak istotnych, pełnowartościowych naukowo publikacji jak biografia Przemka opawskiego autorstwa Martina Čapskiego³ czy monumentalne opracowanie przez Lukasa Wolfingera zagadnienia książęcej reprezentacji i ostentacji władzy Rudolfa IV Habs-

³ M. Čapský, *Vévoda Přemek Opavský (1366 – 1433). Ve službách posledních Lucemburků*, Brno – Opava 2005.

burga⁴. W pracy brak nawet znajomości najnowszej biografii Karola IV, ważnej nie tylko z uwagi na relacje łączące Bolka II z Luksemburgiem, ale przede wszystkim jako przykład nowoczesnie zaprogramowanego monograficznego portretu XIV-wiecznego władcy⁵. Szczególne zdziwienie budzi przy tym nieobecność podstawowej pracy dotyczącej praktyki władzy w późnym średniowieczu, jaką jest rozprawa Olivera Auge *Handlungsspielräume fürstlicher Politik im Mittelalter*⁶. Brak refleksji metodologicznej i konfrontacji z dyskusjami toczonymi współcześnie w historiografii miał konsekwencje w postaci bardzo wąsko skrojonego kwestionariusza badawczego całej dysertacji. Nie został on zresztą klarownie wyeksplikowany we wstępie, a jedynie z opisu treści pracy można wnioskować, że intencją autora było omówienie zagadnień genealogicznych, polityki zewnętrznej, przedstawienie polityki księcia wobec miast, zgromadzeń zakonnych, „środowisk parafii miejskich i wiejskich”, zestawienie list urzędników (jednakże bez szerszego przybliżenia roli władcy w zarządzie terytorialnym księstwa!) oraz opis nabytków terytorialnych Bolka II. W planie tym nie zostały uwzględnione zatem podstawowe zagadnienia związane ze sprawowaniem władzy w XIV w., w tym przede wszystkim konceptualizacja rządów jako procesu komunikacji z poddanymi. W pracy zabrakło nawet refleksji nad miejscami rezydencjonalnymi Bolka i analizy jego itinerarium. Nie dość wyzyskane zostały także dyplomy książęce, których arengi i pieczęcie mogłyby dostarczyć materiału do badań nad legitymizacją i reprezentacją władzy.

W pierwszych dwóch rozdziałach autor omówił kwestie pochodzenia księcia oraz jego politykę zewnętrzną. W przypadku obu wątków została starannie zebrana literatura przedmiotu, jednak ze względu na dobre opracowanie obu zagadnień autor nie miał zbyt wiele możliwości na rozwinięcie własnych pomysłów interpretacyjnych. Samo uporządkowanie stanu badań nad oboma zagadnieniami ma jednak niezaprzeczalne walory i było niezbędne w studium o charakterze biograficznym. Kwestią do dyskusji jest jedynie, czy dobrze rozpoznanych w literaturze wątków politycznych nie należało przedstawić nieco zwięźlej.

⁴ L. Wolfinger, *Die Herrschaftsinszenierung Rudolfs IV. von Österreich. Strategien – Publikum – Rezeption*, Köln 2018.

⁵ V. Žůrek, *Karel IV. Portrét středověkého vládce*, Praha 2018.

⁶ O. Auge, *Handlungsspielräume fürstlicher Politik im Mittelalter. Der südliche Ostseeraum von der Mitte des 12. Jahrhunderts bis in die frühe Reformationszeit* (Mittelalter-Forschungen, 28), Ostfildern 2009.

Więcej nowych ustaleń przynoszą części poświęcone polityce wewnętrznej, rozwojowi terytorialnemu władztwa Bolka, a także jego relacjom z duchowieństwem i mieszczaństwem. Pewną słabością tych partii bywa jednak ograniczanie się do deskrypcji materiału źródłowego i brak szerszego tła opisywanych zagadnień. Przykładowo jedynie zrelacjonowane zostało wystąpienie przez Bolka o łaski papieskie w latach 30. XIV w., bez jakiegokolwiek próby wyjaśnienia okoliczności i kontekstu tych starań. Tymczasem warto byłoby zadać pytanie, czy tego rodzaju zabiegi były w tym czasie częste wśród książąt śląskich? Czy władca śląski naśladował może wzory dewocji płynące z innych dworów? Z badań autora wynika, że Bolko II otaczał protekcją jedynie znajdujące się na terenie jego władztwa komandorie joannickie oraz klasztor cystersów w Krzeszowie, będący nekropolią Piastów świdnickich. W przypadku tej ostatniej instytucji warto byłoby jednak pokazać szersze tło wyjątkowego charakteru relacji łączących władców późnego średniowiecza z ich „Hauskloster”. Tymczasem w biografii Bolka II - jak we wstępie określa swą pracę sam autor - nie odnajdujemy nawet spójnej próby analizy jednego zapewne lepiej uchwytnego rysu osobowości władcy, jaką stanowiła jego dewocja.

W ostatnim rozdziale zostało opracowane środowisko urzędników Bolka II. Autor uzupełnił informacje z literatury przedmiotu i sporządził wykazy książęcych urzędników kancelaryjnych, sądowych, marszałków, kapelanów oraz innych urzędników dworskich i terytorialnych. Zestawienie to dostarcza niewątpliwie przydatnych materiałów do studiów nad funkcjonowaniem dworu książęcego w XIV w. i relacjami księcia z jego urzędnikami. Przy opisie typu i charakteru poszczególnych urzędów niezbędne byłoby jednak wykorzystanie nowszej literatury przedmiotu. Trudno wyjaśnić dlaczego przy charakterystyce urzędu starosty została przywołana nieaktualna już praca S. Kutrzeby z 1903 r., nie uwzględniono natomiast licznych późniejszych badań (np. *Hejtman-ská správa ve vedlejších zemích Koruny české*, red. L. Bobková i in, Opava 2009).

Ważnym osiągnięciem autora jest sporządzenie itinerarium księcia i żałować należy, że nie wykorzystał tych materiałów w ramach kompleksowej analizy praktyki władzy książęcej, a jedynie wrywkowo przy badaniu pojedynczych wątków. Przygotowanie wspomnianego zestawienia ułatwiły częściowo istniejące wydawnictwa dyploma-

tyczne. Zaczerpnięty z nich materiał został jednak uzupełniony i skorygowany w wyniku kwerend w archiwach na Śląsku, w Czechach (Praga) i w Niemczech (Drezno, Naumburg). W tym miejscu należy jednak sprostować uwagę autora o dotarciu do niepublikowanego źródła z Archiwum w Dreźnie (Domstift Meissen, nr 404). Dokument ten jest dostępny w edycji przygotowanej przez T. Jurka (Landbuch 1, nr 9), miał też dwa wcześniejsze wydania. Wątpliwości budzi też stwierdzenie, że nie zachowało się źródło cytowane przez G. Bernhofena jako „Kopialb. Krypta der Kreuzkirche”, z którego zaczerpnął on informację o jednym z marszałków Bolka II. Czy pod wspomnianym określeniem nie kryje się jednak Registrum literarum, censuum et reddituum precentoris et mansio-nariorum Cryptae S. Crucis znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu?

Sama praca autora z materiałami źródłowymi nie jest wolna od potknięć warsztatowych. Zaczniemy od jednego dość wyrazistego przykładu. Przy omawianiu dokumentu w sprawie handlu suknem w Świdnicy z 1326 r. M. Klemenski powołał się na jego regest opatrując go adnotacją „Wydawca regestu w uwagach dopisał, że niejaki Milich opracował ów wyrok w swej pracy *Constitutio Bolkonis II*, wydanej w Strasburgu w 1701 r., niestety nie udało mi się dotrzeć do niej” (s. 267). „Niejaki Milich” to Johann Gottlieb Milich (1678 – 1720), urodzony w Świdnicy prawnik, jeden z najświetniejszych śląskich kolekcjonerów i bibliofilów. Jego kilkutyśne zbiory biblioteczne trafiły następnie do Zgorzelca, dając tam podstawę do stworzenia publicznej biblioteki. Część z nich po 1945 r. została włączona do zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, gdzie stanowi obecnie osobną kolekcję. Sama konfrontacja z uwagami edytorów regestów śląskich wykazuje też, że odsyłają oni do przedruku fragmentu pracy J.G. Milicha w publikacji Gustava Riecka, *Erste Vollständige Schweidnitzer Chronik Alter und Neuer Zeit*, Schweidnitz 1840. W tej ostatniej bez trudu odnaleźć można edycję omawianego dokumentu. Także dotarcie do samej rozprawy J.G. Milicha nie wymaga większego wysiłku, gdyż została ona zdigitalizowana i jest publicznie dostępna w sieci. Nie jest jasne również, dlaczego autor dysertacji wykorzystuje jedynie regesty miasta Lwówka, nie sięgając do ich pełnej edycji (*Urkundenbuch der Stadt Löwenberg*, oprac. H. Wesemann, Löwenberg 1885). Brak znajomości tej ostatniej publikacji ma także konsekwencje dla ustaleń dotyczących itinerarium Bolka II. Dla późnego lata 1364 r. został w nim wykazany dłuższy pobyt księcia w Lubawce (28 VII – 9 IX), przerwany jedynie dość niespodziewanym wyjazdem

do miasta Löbau (28 VIII). Ta ostatnia informacja została zaczerpnięta z tomu lwówcekich regestów, stąd nasuwała się pilna potrzeba dotarcia do oryginału dokumentu, aby ustalić, czy wydawca nie pomylił podobnie zapisywanych nazw miejscowych. Szybka kwerenda w *Urkundenbuch der Stadt Löwenberg* wykazała, że istotnie mamy w tym wypadku do czynienia z pomyłką H. Wesemanna, a dokument z 28 VIII został wydany w Lubawce. Nie jest to przy tym odosobniony przypadek sięgania przez autora dysertacji jedynie do regestów bez próby weryfikacji z oryginałem (np. s. 39).

Błędy warsztatowe pojawiają się także przy analizie dokumentów. Jako przykład wskazać można niepoprawną interpretację dyplomu Bolka z 1326 r., dotyczącego wyroku w kwestii handlu sukniem w Świdnicy. Nie jest to bowiem rozsądzenie „sporu między dworzanami a rzemieślnikami świdnickimi”, ustalające „ograniczenia w sprzedaży materiałów książęcy dworzanom”, ale najzupełniej typowa w realiach XIV w. regulacja uprawnień do handlu sukniem między jego sprzedawcami (krojownikami) a producentami (tkaczami). U podstaw tej omyłki leżało niewątpliwie błędne zrozumienie terminu „Kammerherren”, które nie odnosi się do członków książęcego dworu, ale do użytkowników kamer sukienniczych. Kolejną usterką jest mylne tłumaczenie dokumentu księżnej Agnieszki z 1369 r., wymieniającego opata krzeszowskiego Mikołaja Kestenera. Zdaniem M. Klemenskiego „Mikołaj jest tu wzmiankowany jako kapelan księżnej Agnieszki, niestety nie jest jasne, czy funkcję tę sprawował już za życia Bolka II”. Treść dyplomu nie pozostawia jednak wątpliwości, że Kestener był tytułowany kapelanem zarówno Bolka, jak i Agnieszki („Nos Agnes -- notum facimus, quod quatenus illustris princeps et dominus, dominus Bolko quondam dux Slezie -- fratri Nicolai dicto Kestener abbati monasterii Grissoviensis, capellano suo et nostro”). Osobną kwestią pozostaje jednak, czy opat rzeczywiście pełnił funkcję kapelana na dworze książęcy, czy też może jest to jedynie zwrot oznaczający pewną konfidencję we wzajemnych relacjach jego i książęcej pary.

Do słabych stron pracy należy również jej warstwa językowo-stylistyczna, w tym niefortunne i niezręcznie sformułowane zdania. Brak dyscypliny językowej skutkuje przy tym nieściśłym ujęciem przedstawianych faktów. Przykładowo przy opisie potomstwa Bernarda i Kunegundy pojawia się następujące zdanie: „Najprawdopodobniej najstarszym z synów był bohater tej dysertacji Bolko II Mały, po czym na świecie pojawili się Henryk II i ich siostry – Konstancja, Elżbieta oraz Beata” (s. 18). Tymczasem z dal-

szych wywodów wynika, że nie można ściśle ustalić chronologii narodzin rodzeństwa Bolka II, starsza od księcia mogła być zarówno Elżbieta, jak i Konstancja, a od tej trójki na pewno młodszy był Henryk – a więc nie tak, jak sugerowałoby wcześniejsze zdanie, że po dwóch synach para książęca doczekała się trzech córek. Innego rodzaju uchybieniem jest fraza, że Bolko „miał świadomość, że miejscowi książęta, są dość niepewni” (s. 35), gdy jest to tylko domniemanie autora. W pracy obecne są także niestosowne w prozie naukowej wyrażenia i zwroty kolokwialne (np. „ukochane Świebodzice”, „ukochana siostra”, „odszedł z tego świata”, „był niespokojnego ducha”, „leżało na sercu”).

W dysertacji można wskazać przykłady użycia nieprawidłowych terminów (np. radni zamiast rajcy, s. 267). Prawo odkupu czynszu to nie prawo pierwokupu jak na s. 243. Nieściśle jest też stwierdzenie o „wykupieniu” dystryktu grodkowskiego przez biskupa i wrocławską kapitułę katedralną, skoro wcześniej obszar ten nie był ich własnością. Rażącym (bo podwójnym) błędem merytorycznym jest także stwierdzenie, że Władysław Wygnaniec „kilkakrotnie próbował przy pomocy cesarza Konrada III zbrojnie odzyskać władzę na Śląsku” (s. 15). Od usterek nie są wolne identyfikacje uwzględnionych w pracy osób. Wymienieni wśród członków „elity Rzeszy”, uczestniczących w zjeździe norymberskim w 1361 r. „Piotr, Jodok i Ulrich z Rosenbergu”, to przedstawiciele rodu Rožmberków (czy Rožemberków, jak przyjęło się określać tę czeską możnowładczą rodzinę w polskiej literaturze przedmiotu). Z kolei „Jan von Lüttich, biskup Utrechtu” (s. 126) to w rzeczywistości Jan IV von Arkel, biskup Leodium (Liège). Niezrozumiałe jest również określenie biskupa Wormacji Dietricha z rodziny rycerskiej Bayer von Boppard jako „Teodoryka Bawarczyka”. Za wadliwą trzeba uznać nagminną tu praktykę odmiany niemieckich nazwisk odmiejskowych z „von” („Ramsza von Oppelna”, „z von Schwarzenburgiem”, czy wręcz „Konrada von Wallenrodego”). W rozprawie błędnie odmieniany jest także patronimik Elżbiety, córki Władysława Łokietka („Łokietkówny”, s. 45). Podobnie problematyczna jest odmiana niektórych nazw czeskich (np. Očkowi zamiast Očce, w Křivokłatach zamiast w Křivoklacie).

Rozprawie zdecydowanie zabrakło starannej redakcji, w tym przede wszystkim ujednolicenia zapisów imion i nazw miejscowych, np. Gall z Lemberka i Gall z Lembergu (chodzi o czeskiego wielmożę Hawła z Lemberka), (s. 238, 239). Z kolei przynajmniej na trzy różne sposoby jest przywoływany Beneš z Weitmile (s. 13, 67, 68 i in.). Nie dość

konsekwentnie stosowana jest nazwa Rychbach, gdyż zdarza się też określanie tego ośrodka jako Dzierżoniowa. Kilkukrotnie mylone są filiacje (siostrzenica zamiast bratanica, córka zamiast wnuczka, etc. s. 19, 170, 173). Za nieścisłe trzeba uznać określenie „fałszywy dokument z 1300 r.” zamiast falsyfikat z datą 1300 r. Usunięcia wymagają też liczne literówki, w tym zwłaszcza te dotyczące nazw miejscowych (np. wielokrotnie powtarzające się Salzewedel zamiast Salzwedel). Zamiast Przemysł I Ottokar powinien też być oczywiście Przemysł Ottokar I (s. 15). Brak ujednoczenia dotyczy nawet samego tytułu dysertacji, w którym jako daty graniczne życia Bolka wskazywane są lata „ok. 1309 – 1368”. Z dłuższych wywodów w rozdziale I wynika jednak, że autor opowiada się za narodzinami księcia po 10 V 1312 r.

Do usterek redakcyjnych należy także powielanie aparatu naukowego przy powtarzaniu wątków w kolejnych rozdziałach, gdy wystarczyłoby odesłanie do wcześniej przedstawionej dokumentacji (np. s. 173). Pewne nieścisłości znalazły się także w samej dokumentacji, np. w itinerarium przy dokumencie z 25 I 1360 r. podany jest błędny numer z edycji źródłowej, brak też informacji o jego regeście (RŚ V, nr 47). Przeredagowania wymagałyby także przypadki zbyt dosłownego przejęcia fragmentów zdań z przywoływanych opracowań (por. s. 275 i tekst M. Golińskiego, *Jawor do 1526 r.*, s. 56). Opis zajęcia Grodkowa w 1360 r. w zbliżonym kształcie zamieścił już E. Gospos, co powinno zostać zasygnalizowane w przypisie (por. s. 147-48 i E. Gospos, *Die Politik Bolkos II. von Schweidnitz-Jauer*, s. 84-85).

Z powodów wymienionych we wstępie recenzji, ocenianej pracy nie można uznać za w pełni nowoczesną biografię Bolka II. Niemniej dokonane przez autora staranne zebranie źródeł i obszernej literatury przedmiotu, a także ich uporządkowanie, dopełnienie i skomentowanie stanowią niewątpliwie pracę samodzielną i oryginalną, przydatną w badaniach nad historią średniowiecznego Śląska. W związku z tym mogę stwierdzić, że rozprawa spełnia określone ustawowo wymogi stawiane pracom doktorskim i wnoszę o dalsze procedowanie wniosku i dopuszczenie mgr Marcina A. Klemenskigo do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Dr. hab. Ewa Wólkiewicz, prof. IAE PAN

